

LAST WILLS I LIVING WILLS (COMENTARIS A UNA ESCRIPTURA DE VOLUNTATS ANTICIPADES)

Martín Garrido Melero
Notari de Tarragona i professor associat de dret civil
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ

El testament és una de les grans creacions jurídiques de la humanitat. El testament va aparèixer com un sistema de planificació de la successió *mortis causa* d'una persona, com un mitjà d'ordenació de la transmissió *mortis causa* dels béns, drets, crèdits i deutes d'una persona a una altra o a unes altres, o, si escau, com un mitjà per a aconseguir les finalitats i la destinació previstos pel testador. El testament és una declaració de voluntat unilateral que només té eficàcia quan es produeix la pròpia mort del testador. És, en aquest sentit, l'«última voluntat», o, com es diu en els països anglosaxons, «the last will».

Des del punt de vista jurídic, el testament és fonamentalment un acte de disposició de béns; però, des del punt de vista social i històric, és alguna cosa més. Testar no només és disposar: és també reflexionar sobre la pròpia vida i el destí final, sobre l'últim perquè de les coses. En els temps actuals, els documents testamentaris han anat perdent aquesta càrrega efectiva i s'han anat convertint externament en una mera disposició de béns, però, atenció, això és només l'aparença externa. En testar, la persona se segueix enfrontant amb la seva vida i el seu destí. No té res d'estrany que encara avui, juntament amb llegats, deixes, modes, fideïcomisos o institucions d'hereus, apareguin altres tipus de clàusules de contingut no patrimonial (enterrament, misses, consells o recomanacions sobre la vida).

El testament com a producte històric té més de dos mil anys i continua sent encara el procediment general per a la planificació de la successió.

Doncs bé, en la pràctica americana van començar a desenvolupar-se durant la segona meitat del segle passat una sèrie de documents en els quals la persona

intentava planificar o ordenar l'últim moment de la seva existència o, almenys, establir els criteris que havien de seguir-se en el procés mèdic final. Ens trobàvem amb les *advance directives* o els *living wills*. Com veiem, la força històrica del testament ha portat la pràctica i la doctrina a retenir el terme: *testaments vitals*. La figura s'ha desenvolupat amb força en els diferents ordenaments jurídics continentals i s'ha introduït a Espanya en el nou mil·lenni.

Convé no oblidar els antecedents i el context d'aquests *living wills*, perquè poden ser-nos útils a l'hora de resoldre alguna de les qüestions que es plantejen. El seu origen es troba en la pràctica mèdica americana i dins d'un sistema que parteix d'uns principis molt distints de responsabilitat contractual i extra-contractual. Es tracta de saber la voluntat de la persona per a assegurar-se dels riscos derivats d'una acció indemnitzatòria.

Paral·lelament al fenomen i moltes vegades confós amb aquest mateix, ha aparegut amb insistència en els últims temps una reivindicació de la «llibertat» de la persona que li permeti decidir sobre el com i el moment de la seva pròpia mort. Els *living wills* han servit a aquestes necessitats i sota el seu paraigües s'intenta avançar en l'admissió de l'eutanàsia en qualsevol de les seves modalitats o formes. Diem, no obstant això, que són temes distints. Parlar dels *living wills* no és parlar del dret a morir, però pot ser-ho.

També a Espanya, la figura neix dins del marc de la sanitat i a l'empara dels drets dels pacients a una informació adequada sobre la intervenció mèdica i a un consentiment informat.

2. TERMINOLOGIA

A Espanya, el terme *testament vital* o *living will* no ha prosperat. Si bé existeixen diversos termes utilitzats pel legislador, cap no és aquest.

Com diem, la terminologia és plural:

a) En alguns casos es parla de *instruccions prèvies* (Llei estatal bàsica, Llei de la Comunitat Autònoma de la Rioja, Llei de la Comunitat Autònoma de Galícia,¹ Llei de la Comunitat Autònoma de Madrid, Llei de la Comunitat Autònoma de Navarra).

1. És molt significatiu el canvi efectuat pel legislador gallec. «Tercero. En el artículo 5 se cambia la expresión “voluntades anticipadas” por la de “instrucciones previas” en los apartados 2 y 4, se modifican los apartados 1 y 3 y se añaden dos nuevos apartados 5 y 6, quedando redactados del siguiente modo: “Artículo 5. Instrucciones previas [...]»»

b) En altres, es parla de *expressió anticipada de voluntats* (Extremadura, País Basc), de *voluntats anticipades* (Balears, València, Catalunya), de *declaració de voluntats anticipades* (Castella-la Manxa), de *declaració de voluntat vital anticipada* (Andalusia) o de *declaració de voluntat expressada amb caràcter previ* (Cantàbria).

3. LEGISLACIÓ APLICABLE

3.1. REGULACIÓ

Mentre que els *last wills* queden sotmesos a les legislacions civils bàsiques de l'Estat espanyol (Codi civil espanyol, Catalunya, Balears, Aragó, País Basc, Navarra i Galícia), els *living wills* apareixen regulats per múltiples lleis.

D'una banda, existeix una normativa tipificada com a bàsica: Llei 41/2002, de 14 de novembre, bàsica reguladora de l'autonomia del pacient i de drets i obligacions en matèria d'informació i documentació clínica (BOE, núm. 274, de 15 de novembre de 2002).

D'altra banda, les diferents comunitats autònomes han anat dictant diverses lleis, que podem classificar en dos grans grups:²

a) Lleis generals, relatives a la informació i la documentació clínica

Els *living wills* apareixen dins de les disposicions administratives referents a la salut.

— Llei de la Comunitat Autònoma de Catalunya 21/2000, de 29 de desembre, sobre els drets d'informació concernent la salut i l'autonomia del pacient, i la documentació clínica (BOE, núm. 29, de 2 de febrer de 2001), i Decret 175/2002, de 25 de juny, pel qual es regula el Registre de Voluntats Anticipades.

2. Cal tenir en compte també la regulació de la Comunitat Autònoma de Múrcia: Decret 80/2005, de 8 de juliol, pel qual s'aprova el reglament d'instruccions prèvies i el seu registre (*Boletín Oficial de la Región de Murcia* [BORM], núm. 164, de 19 de juliol). Annex del Decret 80/2005: model de sol·licitud d'inscripció en el Registre d'Instruccions Prèvies de la Regió de Múrcia.

Castella i Lleó: Llei 8/2003, de 8 d'abril, sobre els drets i els deures de les persones en relació amb la salut. Junta de Castella i Lleó (*Boletín Oficial de Castilla y León* [BOCyL], núm. 71, de 14 d'abril de 2003, suplement, p. 6; BOE, núm. 103, de 30 d'abril de 2003). Canàries: Decret 13/2006, de 8 de febrer, pel qual es regulen les manifestacions anticipades de voluntats en l'àmbit sanitari i la creació del registre corresponent (*Boletín Oficial de Canarias* [BOC], núm. 43, de març de 2006). Aragó: Decret 100/2003, de 6 de maig, del Govern d'Aragó, pel qual s'aprova el reglament d'organització i el funcionament del Registre de Voluntats Anticipades (*Boletín Oficial de Aragón* [BOA], núm. 64, de 28 de maig de 2003; edició electrònica: <http://benasque.aragob.es:443/>); Llei 6/2002, de 15 d'abril, de salut d'Aragó (BOE, núm. 121, de 21 de maig de 2002).

— Llei de la Comunitat Autònoma de Cantàbria 7/2002, de 10 de desembre, d'ordenació sanitària de Cantàbria; Ordre SAN 28/2005, de 16 de setembre, per la qual es crea el fitxer automatitzat de dades de caràcter personal del Registre de Voluntats Prèvies de Cantàbria (*Boletín Oficial de Cantabria* [BOC], núm. 188, de 30 de setembre de 2005); Ordre SAN 27/2005, de 16 de setembre, per la qual s'estableix el document tipus de voluntats expressades amb caràcter previ de Cantàbria (BOC, núm. 188, de 30 de setembre de 2005), i Decret 139/2004, de 5 de desembre, pel qual es crea i es regula el Registre de Voluntats Prèvies de Cantàbria (BOC, núm. 248, de 27 de desembre de 2004).

— Llei de la Comunitat Autònoma de València 1/2003, de 28 de gener, de la Generalitat, de drets i informació al pacient de la Comunitat Valenciana; Ordre de 25 de febrer de 2005, de la Conselleria de Sanitat, de desplegament del Decret 168/2004, de 10 de setembre, del Consell de la Generalitat, pel qual es regula el document de voluntats anticipades i es crea el Registre Centralitzat de Voluntats Anticipades (*Diari Oficial de la Comunitat Valenciana* [DOCV], núm. 4966, de 15 de març de 2005); Decret 168/2004, de 10 de setembre, pel qual es regula el document de voluntats anticipades i es crea el Registre de Voluntats Anticipades de la Comunitat Valenciana (DOCV, núm. 4846, de 21 de setembre de 2004).

— Llei foral de la Comunitat Autònoma de Navarra 41/2002, de 14 de novembre, bàsica reguladora de l'autonomia del pacient i drets i obligacions en matèria d'informació i documentació clínica (BOE, núm. 274, de 15 de novembre de 2002). Ha estat modificada per la Llei foral 29/2003, de 4 d'abril, per la qual es modifica parcialment la Llei foral 11/2002, de 6 de maig, sobre els drets del pacient a les voluntats anticipades, a la informació i a la documentació clínica (BOE, núm. 120, de 20 de maig de 2003); Decret foral 140/2003, de 16 de juny, pel qual es regula el Registre de Voluntats Anticipades (*Boletín Oficial de Navarra* [BON], núm. 81, de 30 de juny de 2003).

— Llei de la Comunitat Autònoma de Galícia 3/2005, de 7 de març, de modificació de la Llei 3/2001, de 28 de maig, reguladora del consentiment informat i de la història clínica dels pacients (BOE, núm. 93, de 19 d'abril de 2005).

— Llei de la Comunitat Autònoma d'Extremadura 3/2005, de 8 de juliol, d'informació sanitària i autonomia del pacient (BOE, núm. 186, de 5 d'agost de 2005). La llei bàsica ordenadora de la salut és la Llei 10/2001, de 28 de juny, de salut d'Extremadura (*Diario Oficial de Extremadura* [DOE], de 3 de juliol de 2001).

b) Lleis específiques

Altres legislacions realitzen un tractament específic dels *living wills*:

— Llei de la Comunitat Autònoma del País Basc 7/2002, de 12 de desembre, de les voluntats anticipades en l'àmbit de la sanitat (*Boletín Oficial del País Vasco* [BOPV], núm. 248, de 30 de desembre; BPV, núm. 250ZK, de 23 de desembre

de 2003); Decret 270/2003, de 4 de novembre, del Govern Basc, pel qual es crea el Registre Basc de Voluntats Anticipades (BOPV, núm. 233ZK, de 28 de novembre).

— Llei de la Comunitat Autònoma d'Andalusia 5/2003, de 9 d'octubre, de declaració de voluntat vital anticipada (BOE, núm. 279, de 21 de novembre de 2003) (publicada en el *Boletín Oficial de la Junta de Andalucía* [BOJA], núm. 210, de 31 d'octubre de 2003); Decret 238/2004, de 18 de maig, pel qual es regula el Registre de Voluntats Vitals Anticipades d'Andalusia (BOJA, núm. 104, de 28 de maig de 2004).

— Llei de la Comunitat Autònoma de Madrid 3/2005, de 23 de maig, per la qual es regula l'exercici del dret a formular instruccions prèvies en l'àmbit sanitari i es crea el registre corresponent (BOE, núm. 269, de 10 de novembre de 2005). Deroga l'article 28 de la Llei 12/2001, de 21 de desembre, d'ordenació sanitària de la Comunitat de Madrid.

— Llei de la Comunitat Autònoma de Castella-la Manxa 6/2005, de 7 de juliol, sobre la declaració de voluntats anticipades en matèria de la pròpia salut (BOE, núm. 203, de 25 d'agost de 2005); Decret 15/2006, de 21 de febrer de 2006, del Registre de Voluntats Anticipades de Castella-la Manxa (*Diario Oficial de Castilla-la Mancha* [DOCM], núm. 42, de 24 de febrer de 2006).

— Llei de la Comunitat Autònoma de la Rioja 9/2005, de 30 de setembre, reguladora del document d'instruccions prèvies en l'àmbit de la sanitat (BOE, núm. 252, de 21 d'octubre de 2005). Amb anterioritat, cal tenir en compte la Llei de la Comunitat Autònoma de la Rioja 2/2002, de 17 d'abril, de salut.

— Llei de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears 1/2006, de 3 de març, de voluntats anticipades (BOE de 5 d'abril de 2006) (publicada en el *Butlletí Oficial de les Illes Balears*, núm. 36, d'11 de març de 2006).

3.2. DRET CIVIL O DRET ADMINISTRATIU?

Les disposicions sobre *living wills* són civils o administratives? Ens trobem en el camp del dret privat o, per contra, en l'àmbit del dret públic? Se'ns dirà, i amb raó, que la doctrina ha superat fa temps aquest binomi i ha observat amb precisió que moltes vegades és difícil, si no inútil, buscar un enquadrament de la institució o de la regulació.

No obstant això, el tema té un abast competencial evident. Si ens situem en el camp del dret civil, la competència per a la seva regulació serà atribuïble a aquelles comunitats autònomes que puguin constitucionalment legislar en aquesta àrea; i, per contra, es negarà a totes aquelles que no tenen constitucionalment dites competències. Si ens situem en el camp del dret administratiu, la compe-

tència estarà delimitada pels respectius estatuts d'autonomia i per la matèria objecte de tractament legislatiu.

Acabem d'observar que la regulació ha estat abordada tant pels legisladors amb competència civil (Catalunya, Navarra, el País Basc, Illes Balears), com pels legisladors que no tenen aquesta competència (tota la resta, llevat d'Aragó). És a dir, que s'ha imposat una «praxi legislativa autonòmica» extensiva a aquestes matèries. Ara bé, es tracta d'una invasió competencial més o menys soterrada? Hem tingut ocasió d'observar en un altre lloc que en la regulació de les anomenades *unions estables* o *parelles de fet* s'està produint, segons la nostra opinió, una certa invasió competencial en el camp del dret civil per part de comunitats autònomes que no tenen competència en aquest camp (per exemple, Llei de la Comunitat Autònoma de Madrid), i que fins i tot determinades normes elaborades per les que tenen competència civil són molt discutibles des del punt de vista competencial (per exemple, la Llei d'unions estables de Catalunya quan regula conflictes interregionals). Passa en aquest cas una cosa semblant? No ens trobem davant de declaracions que, si més no en alguns supòsits, poden ser considerades pròpiament dins del camp civil?

Potser el tema queda més ocult quan la regulació del *living will* s'insereix dins de disposicions merament administratives relatives a la salut i apareix confosa amb aquestes. Però, com hem vist, no sempre és així. Ha de servir de mostra que els mateixos legisladors tampoc no tenen clara una delimitació en l'exposició de motius de la Llei balear:

El artículo 10, apartados 14 y 23, del Estatuto de Autonomía de las Illes Balears atribuye a la comunidad autónoma la competencia exclusiva en materia de sanidad y de conservación, modificación y desarrollo del derecho civil de la comunidad autónoma, respectivamente. En virtud de esta competencia se aprobó la Ley 5/2003, de 4 de abril, de salud de las Illes Balears. La sección 7ª del capítulo III del título I —relativo a los derechos y a los deberes de los ciudadanos en el ámbito sanitario— está dedicada al derecho a manifestar las voluntades anticipadamente, y en su artículo 18 regula de manera genérica las voluntades anticipadas.

3.3. CONNEXIÓ PERSONAL O TERRITORIAL?

Lligada amb la qüestió anterior trobem la de determinar l'àmbit d'aplicació de les diferents normatives. Es tracta de «lleis de policia» que han de regir-se exclusivament pel principi de territorialitat amb total independència de criteris personals?

La qüestió ha estat abordada tangencialment tant per les legislacions específiques³ com per aquelles que parteixen d'un tractament general.⁴ Es parteix d'un criteri territorial (es tracta, en definitiva, d'una actuació mèdica que ha de produir-se en un determinat centre situat en un lloc determinat), però sembla evident que podem trobar-nos amb les típiques qüestions de dret interregional. Així, per exemple, quin valor s'ha de donar al *living will* redactat en una comunitat quan el pacient ha de ser atès i l'acte mèdic ha de tenir lloc en una altra comunitat? A aquesta última qüestió està dirigit el que es disposa en la Llei estatal bàsica.

5. Con el fin de asegurar la eficacia en todo el territorio nacional de las instrucciones previas manifestadas por los pacientes y formalizadas de acuerdo con lo dispuesto en la legislación de las respectivas Comunidades Autónomas, se creará en el Ministerio de Sanidad y Consumo el Registro nacional de instrucciones previas que se regirá por las normas que reglamentariamente determinen, previo acuerdo del Consejo Interterritorial del Sistema Nacional de Salud.

3. Llei de la Comunitat Autònoma de Castella-la Manxa: «Artículo 1. Objeto de la Ley. La presente Ley tiene por objeto regular, en el ámbito territorial de la comunidad autónoma de Castilla-La Mancha, la declaración de voluntades anticipadas [...]» De forma idèntica però referida a seva comunitat es manifesten la Llei de la Comunitat Autònoma d'Andalusia i la Llei de la Comunitat Autònoma de Madrid: «Artículo 1. Objeto. La presente Ley tiene por objeto, en el ámbito de la Comunidad de Madrid, la regulación del derecho de los ciudadanos a formular instrucciones previas y la creación del Registro de la Comunidad de Madrid del mismo nombre.»

Llei de la Comunitat Autònoma de la Rioja: «Artículo 2. Ámbito de aplicación. Esta Ley será de aplicación a las personas que ejerzan en la Comunidad Autónoma de La Rioja su derecho a emitir el documento de instrucciones previas.»

4. Llei de la Comunitat Autònoma d'Extremadura:

Artículo 3. Ámbito de aplicación

1. El ámbito de aplicación de la presente Ley se extiende a los profesionales de los centros, establecimientos y servicios sanitarios, públicos y privados, ubicados en el ámbito territorial de la Comunidad Autónoma de Extremadura, y a las personas referidas en el apartado a del artículo 2 de la Ley [Comunidad Autónoma de Extremadura] 10/2001, de 28 de junio, de salud de Extremadura, que incluye a todos los extremeños y residentes en cualquiera de los municipios de Extremadura y a los no residentes, en las condiciones previstas en la legislación estatal y en los convenios nacionales e internacionales que sean de aplicación.

2. Sin perjuicio de lo establecido en el apartado anterior, los preceptos contenidos en la presente Ley referidos al Sistema Sanitario Público de Extremadura, serán de exclusiva aplicación a los centros, establecimientos y servicios sanitarios integrados en dicho Sistema.»

Llei de la Comunitat Autònoma de València: «Artículo 1. Objeto. La presente ley tiene por objeto reconocer y garantizar los derechos y obligaciones que en materia sanitaria tienen los pacientes en el ámbito territorial de la Comunidad Valenciana.»

El tema concret de la validesa de les declaracions efectuades fora de la comunitat on ha de realitzar-se l'acte mèdic ha estat objecte de tractament per la Llei de la Comunitat Autònoma de la Rioja 9/2005:

Disposición adicional segunda. Validez de otros documentos.

A falta de inscripción en el Registro Nacional correspondiente, en el ámbito de la Comunidad Autónoma de la Rioja tendrán validez los documentos de instrucciones previas emitidos fuera de su territorio siempre que quede acreditada su vigencia y que se han otorgado de conformidad con las normas que le sean de aplicación al otorgante. En todo caso, la carga de la prueba recaerá sobre quien haga valer el documento.

4. ELEMENTS BÀSICS. LA DECLARACIÓ DE VOLUNTAT

Les instruccions prèvies o voluntats anticipades, allò que nosaltres hem anomenat *living wills*, són declaracions de voluntat dirigides a planificar en major o menor grau una actuació mèdica per al cas que no puguí tenir lloc un consentiment informat, o bé directe, o bé per representació. Es pretén consentir un futur i hipotètic acte mèdic amb anterioritat a aquest, o, almenys, nomenar alguna persona per tal que en lloc nostre presti el consentiment corresponent.

L'eficàcia dels *last wills* depèn de la mort de la persona: en el cas dels *living wills*, de la seva incapacitat per a decidir. En els dos casos, els efectes es produeixen quan l'autor de la declaració no pot decidir (perquè no hi és o perquè no pot).

Es tracta d'una declaració de voluntat unilateral que està dirigida a produir un determinat efecte jurídic. En aquest sentit, es tracta d'un negoci jurídic, i és l'escriptura pública, i no l'acta, la forma instrumental adequada en el cas que intervingui un notari.

Com tota declaració de voluntat, requereix una determinada capacitat per a ser emesa i ha d'estar exempta de vicis del consentiment (frau, error, violència, intimidació). També com tota declaració de voluntat, està dirigida a algú. El legislador català assenyala aquestes característiques, que són seguides per la Llei estatal bàsica i per la resta de legislacions:

Article 8. Les voluntats anticipades

1. El document de voluntats anticipades és el document, adreçat al metge responsable, en el qual una persona major d'edat, amb capacitat suficient i de manera lliure, expressa les instruccions que s'han de tenir en compte quan es trobi en una situació en què les circumstàncies que concorren no li permetin d'expressar personalment la seva voluntat. En aquest document, la persona pot

també designar un representant, que és l'interlocutor vàlid i necessari amb el metge o l'equip sanitari, perquè la substitueixi en el cas que no pugui expressar la seva voluntat per ella mateixa.

Algunes legislacions admeten expressament el menor emancipat (Llei de la Comunitat Autònoma de València 1/2003) o la persona que no hagi estat judicialment incapacitada per a això (Llei de la Comunitat Autònoma del País Basc 7/2002, Llei de la Comunitat Autònoma de Castella-la Manxa).

Igual que els *last wills*, es tracta d'una planificació sobre l'atenció d'una persona en la fase final de la seva vida. Amb aquest sentit intel·lectual s'expressa únicament la Llei de la Comunitat Autònoma de la Rioja 9/2005:

Artículo 3. Documento de instrucciones previas: concepto y carácter

El documento de instrucciones previas supone la culminación de un proceso de planificación, una vez que el otorgante se ha informado, reflexionado y comunicado sus preferencias de cuidados y tratamientos, sobre todo los relativos al final de su vida, a su representante y seres queridos. El documento válidamente emitido es un instrumento que podrá utilizarse en la toma de decisiones clínicas.

4.1. EL DESTINATARI

El testament és una declaració unilateral no receptícia però que està dirigida en primer lloc a la comunitat i en segon lloc als beneficiaris i a la família. També els *living wills* tenen uns destinataris concrets i determinats: el metge que ha de prestar la intervenció requerida.

Un tema que està íntimament lligat al destinatari és el de la persona que es troba legitimada i/o obligada a fer arribar al metge la declaració. En aquest sentit, l'article 8.4 de la Llei de la Comunitat Autònoma de Catalunya 21/2000 diu:

Si hi ha voluntats anticipades, la persona que les ha atorgades, els seus familiars o el seu representant ha de lliurar el document que les conté al centre sanitari en què la persona és atesa. Aquest document de voluntats anticipades s'ha d'incorporar a la història clínica del pacient.⁵

5. Segueix també un criteri limitat quant a la legitimació per a entregar la declaració, la Llei de la Comunitat Autònoma del País Basc: «Artículo 7. Comunicación de las voluntades anticipadas al centro sanitario. [...] 3. La entrega del documento de voluntades anticipadas en el centro sanitario corresponde a la persona otorgante. Si ésta no pudiera entregarlo, lo harán sus familiares, su representante legal, el representante designado en el propio documento o, en el caso de los documentos inscritos, el Registro Vasco de Voluntades Anticipadas.»

Altres legislacions tenen un criteri més ampli: es tracta de fer saber al centre mèdic una determinada voluntat. Així, la Llei de la Comunitat Autònoma de València 1/2003 admet qualsevol persona legitimada per a fer arribar la declaració a la seva destinació, i la Llei de la Comunitat Autònoma de Castella-la Manxa «en su caso, o cualquier otra persona que tuviese el documento».

5. CONTINGUT

Els ordenaments jurídics consideren quatre tipus possibles de declaracions.

5.1. DECLARACIONS DE CONSCIÈNCIA

Es tracta de declaracions generals sobre la declaració de principis morals i ètics de la persona que pretén atorgar el document.

Són paral·leles a les declaracions que s'efectuaven amb caràcter general fins a l'època recent en molts testaments i en les quals el testador assenyalava: «Confieso que he vivido en la Religión Católica y Apostólica, en la que deseo morir.»

La importància d'aquestes declaracions generals es troba en el fet que serveixen per a interpretar i aplicar les altres disposicions. Si una persona diu i manifesta que és catòlica o atea, és possible que la intervenció mèdica que s'hagi de realitzar es faci amb major o menor intensitat. Aquest valor interpretatiu es posa de manifest en la Llei de la Comunitat Autònoma del País Basc 7/2002:⁶

Artículo 2. Contenido del derecho a la expresión anticipada de voluntades en el ámbito de la sanidad

2. La expresión de los objetivos vitales y valores personales tiene como fin ayudar a interpretar las instrucciones y servir de orientación para la toma de decisiones clínicas llegado el momento.

5.2. DECLARACIONS MÈDIQUES

Es tracta de declaracions que estan dirigides a orientar el professional en la major o menor utilització de la tecnologia mèdica. Es tracta pròpiament del contingut essencial d'aquests documents.

6. Idea que es repeteix en la Llei de la Comunitat Autònoma d'Extremadura: «objetivos vitales e ideas personales». «La expresión de los objetivos vitales y valores personales tiene como fin ayudar a interpretar las instrucciones y servir de orientación para la toma de decisiones clínicas llegado el momento».

5.3. DECLARACIONS *POST MORTEM*

Aquestes declaracions estan dirigides a planificar determinades actuacions, com poden ser la destinació dels seus òrgans o el sistema o mode d'enterrament, una vegada ha traspassat la persona de l'atorgant.

Són paral·leles a les declaracions pròpies de les memòries testamentàries. Així, per exemple, en l'ordenament jurídic català, l'article 123 del Codi de successions diu en el seu últim paràgraf que «en memòria testamentària també es pot disposar sobre la donació dels propis òrgans o de la despulla, la incineració o la forma d'enterrament».

5.4. APODERAMENTS

Són nomenaments de representants per al cas que la persona de l'atorgant no pugui prestar el consentiment informat davant d'una determinada intervenció mèdica.

Si llegim la Llei estatal bàsica, hi trobem ja tres tipus de declaracions: una relativa al tractament, una altra de caràcter *post mortem* i una final que fa referència a la possibilitat de nomenar un «representant». Així, en l'article 11 es diu:

1. Por el documento de instrucciones previas, una persona mayor de edad, capaz y libre, manifiesta anticipadamente su voluntad, con objeto de que ésta se cumpla en el momento en que llegue a situaciones en cuyas circunstancias no sea capaz de expresarlos personalmente, sobre los cuidados y el tratamiento de su salud o, una vez llegado el fallecimiento, sobre el destino de su cuerpo o de los órganos del mismo. El otorgante del documento puede designar, además, un representante para que, llegado el caso, sirva como interlocutor suyo con el médico o el equipo sanitario para procurar el cumplimiento de las instrucciones previas.⁷

L'elenc es va repetint amb més o menys intensitat en les diferents legislacions, però una de les més explícites en aquest sentit és la balear.⁸

7. La Llei de la Comunitat Autònoma de Catalunya no és gaire diferent.

8. Però encara ho és més la Llei de la Comunitat Autònoma de la Rioja:

Artículo 5. Contenido y límites

1. El documento de instrucciones previas podrá contener las siguientes previsiones:

A) La expresión de objetivos vitales, calidad de vida y expectativas personales, así como las opciones personales en cuanto a valores éticos, morales, culturales, sociales, filosóficos o religiosos.

Artículo 2. Contenido

Las voluntades anticipadas podrán contener:

- a) La manifestación de sus objetivos vitales y sus valores personales.
- b) Las indicaciones sobre cómo tener cuidado de su salud dando instrucciones sobre tratamientos terapéuticos que se quieran recibir o evitar, incluidos los de carácter experimental.
- c) Las instrucciones para que, en un supuesto de situación crítica e irreversible respecto de la vida, se evite el padecimiento con medidas terapéuticas adecuadas, aunque éstas lleven implícitas el acortamiento del proceso vital, y que no se alargue la vida artificialmente ni se atrase el proceso natural de la muerte mediante tratamientos desproporcionados.
- d) La decisión sobre el destino de sus órganos después de la defunción para fines terapéuticos y de investigación. En este supuesto, no se requiere autorización de ninguna clase para la extracción y la utilización de los órganos dados.
- e) La designación de la persona o de las personas que representen al otorgante en los términos de esta ley.
- f) La decisión sobre la incineración, la inhumación u otro destino del cuerpo después de la defunción.

Com pot veure's, es consideren els quatre tipus de declaracions que hem predicat anteriorment: de consciència (lletra *a*), mèdiques (lletres *b* i *c*), *post mortem* (lletres *d* i *f*) i apoderaments (lletra *e*).

B) Las situaciones del declarante relativas a su estado de salud en las que habrá de recurrirse a las instrucciones otorgadas, ya se trate de una enfermedad o lesión que el otorgante padece, ya se trate de las que, relacionadas de forma concreta, pudiera padecer en el futuro.

C) Los cuidados o el tratamiento a los que quiere o no quiere someterse en los casos anteriormente expresados, de entre los que, con carácter enunciativo, se señalan los siguientes:

- a) Que se agoten los tratamientos indicados sobre sus dolencias, siempre que no sean desproporcionados en su aplicación o en relación a su previsible resultado.
- b) Su voluntad contraria a recibir tratamiento de soporte vital, o interrumpir el ya iniciado, cuando éste sea inefectivo para la satisfacción de determinados valores o para mantener una adecuada calidad de vida.
- c) Su voluntad contraria a que se prolongue temporal y artificialmente la vida si no se acompaña de ningún resultado aceptable para los objetivos del otorgante.
- d) Su deseo de que se utilicen los procedimientos de sedación y analgesia necesarios para evitar el dolor y el sufrimiento.
- e) La designación de uno o varios representantes, con facultades para tomar decisiones en lugar del otorgante, actuar de interlocutor con el médico o equipo sanitario, e interpretar el documento, todo ello dentro de los límites contenidos en el propio documento.
- f) Instrucciones sobre el destino de su cuerpo, así como de los órganos del mismo, una vez llegado el fallecimiento, de acuerdo con lo establecido en la legislación específica.

6. LÍMITS

En el camp del *last will*, els límits es troben fonamentalment en les formes, la protecció dels legítimaris i la prohibició de les vinculacions. Tota la resta pot ser planificat amb total llibertat pel disponent. I fins i tot les formes i la protecció dels legítimaris permeten un ampli joc de la voluntat del subjecte.

En el camp del *living will*, ens trobem amb limitacions derivades del principi constitucional de protecció de la vida i de la dignitat de les persones. Fins on i quan pot dir-se «prou»? Fins a quin punt una persona pot disposar de la seva vida o, més concretament, pot disposar sobre les actuacions mèdiques que li efectuen? Fins a quin punt, en definitiva, som lliures? Fa uns dies l'Administració andalusa va autoritzar la «desconnexió» d'un malalt amb el fatal desenllaç esperat de la seva mort. Estem fora dels límits de la llibertat o estem, per contra, en la defensa més absoluta d'aquesta llibertat? A la vista ha estat el fet que tenim opinions contràries.

Les declaracions pròpies dels *living wills* tenen un abast moltes vegades pragmàtic o «psicològic»: el declarant no vol patir en va, l'espanten els tractaments sanguinaris, la «lluita contra la mort». Té por i vol evitar un final «indigne». Però tots sabem, i a vegades n'hem estat testimonis, que la por moltes vegades és a allò desconegut, que es va canviant d'opinió conforme un es va «adaptant» a les noves realitats. L'opinió emesa abans d'emmalaltir possiblement serà molt diferent una vegada haguem emmalaltit, i aquesta mateixa opinió anirà canviant al mateix ritme de la malaltia. Heus ací la gran responsabilitat que s'assumeix quan es diu, «en nom d'un altre», «prou»; i heus ací el gran dilema que se'ns presenta en tot cas. «Mentre hi hagi vida, hi ha esperança», es diu.

Els límits generals als *living wills* no poden ser altres que la moral social o el dret, i aquest, com a representatiu de la primera. Les qüestions particulars seran imposades per l'art mèdic. És el professional de la medicina l'única persona capacitada per a valorar on es troben els límits ordinaris d'una actuació mèdica, què és o no agressiu, què poden o no considerar-se tractaments exorbitants.

L'article 8.3 de la Llei de la Comunitat Autònoma de Catalunya 21/2000 ja diu que:

No es poden tenir en compte voluntats anticipades que incorporin previsions contràries a l'ordenament jurídic o a la bona pràctica clínica, o que no es corresponguin exactament amb el supòsit de fet que el subjecte ha previst a l'hora d'emetre-les. En aquests casos, s'ha de fer l'anotació raonada pertinent a la història clínica del pacient.

La idea es repeteix gairebé literalment en la Llei de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears 1/2006, la Llei de la Comunitat Autònoma de Castella-la Manxa, la Llei de la Comunitat Autònoma de Madrid, la Llei de la Comunitat Autònoma d'Extremadura 3/2005, la Llei de la Comunitat Autònoma de Galícia 3/2005, la Llei foral de la Comunitat Autònoma de Navarra 41/2002, la Llei de la Comunitat Autònoma de València 1/2003 i la Llei de la Comunitat Autònoma de Cantàbria 7/2002.

Alguna legislació, com la Llei de la Comunitat Autònoma del País Basc 7/2002, té en compte que allò ordenat pot anar contra el subjecte mateix:

5.4. También se tendrán por no puestas las instrucciones relativas a las intervenciones médicas que la persona otorgante desea recibir cuando resulten contraindicadas para su patología. Las contraindicaciones deberán figurar anotadas y motivadas en la historia clínica del paciente.

Però no oblidem que sempre estem davant de situacions que moltes vegades poden no haver estat previstes. És per això que molt atinadament la Llei de la Comunitat Autònoma de la Rioja 9/2005 diu:

Artículo 8. Interpretación

1. Considerando que ningún otorgante puede prever anticipadamente todas sus contingencias futuras, el documento de instrucciones previas se deberá interpretar en el contexto clínico real del caso.

Si no hubiera acuerdo entre el representante y el personal sanitario, se podrá solicitar la mediación de un Comité de Ética.

Sempre, en aquest camp, i no podria ser d'una altra manera, hem d'anar al cas concret.

7. FORMA

7.1. FORMA ESCRITA I REGLAMENTADA

Les diferents lleis autonòmiques exigeixen un requisit de forma: la declaració ha d'efectuar-se per escrit.⁹ Queden fora les declaracions fetes en forma oral.

Algunes legislacions es preocupen d'indicar-nos, a més, determinades circumstàncies que han de consignar-se en el document escrit, com ara el nom de

9. La Llei de la Comunitat Autònoma de Cantàbria parla de «document tipus» elaborat per l'Administració.

l'atorgant, el número d'identificació, la signatura, l'expressió del lloc i la data.¹⁰ Altres, com la legislació catalana, es limiten a indicar-nos o a pressuposar la necessitat d'un document, sense detallar les circumstàncies que han de consignar-s'hi, sens perjudici que aquestes poden ser exigides amb l'objecte exclusiu de la inscripció.¹¹

Finalment, algunes, com la Llei de la Comunitat Autònoma d'Andalusia 5/2003, imposen la inscripció com a requisit per a la validesa de la declaració.¹²

En el camp del *last will*, la falta dels requisits formals exigits per un determinat ordenament jurídic pot portar a la nul·litat o ineficàcia del negoci jurídic. El rigor formal del legislador no té més sentit que defensar la «veritable» voluntat del disponent, de manera que la jurisprudència és més o menys rigorosa en consideració a aquesta voluntat i a un dels principis bàsics del dret successori (*favor testamenti*). Passa el mateix en el camp del *living will*? Fins a quin punt pot determinar-se que la falta d'alguna de les dades ha de donar lloc a la ineficàcia de la declaració? Fins a quin punt pot exigir-se la inscripció com a requisit per a la validesa i l'eficàcia de dita declaració? I encara més, fins a quin punt pot prescindir-se de la declaració verbal quan no hagi estat possible la redacció del document? Són preguntes que ens fem i que fem als operadors. I si guai quina sigui la resposta jurídica que puguem donar, el sentit comú ens diu que no pot defensar-se en aquesta matèria un rigor formal excessiu.

7.2. AUTORITZANT

La declaració escrita ha de fer-se en presència de determinades persones que vetllin per la seva autenticitat i legalitat. En aquest punt, els diversos legis-

10. És el cas, per exemple, de Madrid, la Rioja o les Illes Balears. Aquesta última diu: «Artículo 3. Requisitos. 1. Las voluntades anticipadas deberán constar por escrito. 2. El documento de voluntades anticipadas deberá contener el nombre y los apellidos, el número de DNI o de un documento de identidad equivalente y la firma del otorgante, así como el lugar y la fecha del otorgamiento. 3. Si el otorgante designa a uno o a más representantes, deberán constar, asimismo, en el documento el nombre, los apellidos, el número del DNI o de un documento de identidad equivalente y la firma de la persona o de las personas designadas, con la aceptación expresa de serlo [...]»

11. En aquest sentit, Cantàbria, Castella-la Manxa, Extremadura, Galícia, Navarra o el País Basc.

12. Llei de la Comunitat Autònoma d'Andalusia: «Artículo 5. Requisitos de la declaración. 1. Para que la declaración de voluntad vital anticipada sea considerada válidamente emitida, además de la capacidad exigida al autor, se requiere que conste por escrito, con la identificación del autor, su firma, así como fecha y lugar del otorgamiento, y que se inscriba en el Registro, previsto en el artículo 9 de esta Ley. [...] 2. En el supuesto previsto en el artículo 3, apartado 2, se requiere que el representante esté plenamente identificado y que, además, haya expresado su aceptación a serlo [...]»

ladors han optat per dos sistemes: estricte o de tall registral, de manera que la declaració només s'ha d'efectuar davant de l'encarregat del registre corresponent; ampli o permissiu de diversos autoritzants, entre els quals es troba el notari.

La Llei catalana va començar admetent dos tipus de documents: el que s'atorga davant d'un notari i el que s'atorga davant de tres testimonis. Així, l'article 8.2 de la Llei de la Comunitat Autònoma de Catalunya 21/2000 diu:

[...] A aquest efecte, la declaració de voluntats anticipades s'ha de formalitzar mitjançant un dels procediments següents:

- a) Davant de notari. En aquest supòsit, no cal la presència de testimonis.
- b) Davant de tres testimonis majors d'edat i amb plena capacitat d'obrar, dels quals dos, com a mínim, no han de tenir relació de parentiu fins al segon grau ni estar vinculats per relació patrimonial amb l'atorgant.

L'autorització per un notari converteix el document en document públic i el subjecta a totes les exigències previstes en la legislació notarial. Hi han de constar la data i el lloc de l'atorgament, el nom i la residència del notari, les dades d'identificació del compareixent, la declaració o les declaracions preteses, el consentiment i la firma del compareixent. D'altra banda, el notari ha d'assegurar-se de la capacitat del compareixent, de la inexistència de vicis del consentiment i de la legalitat de la declaració realitzada. El document autoritzat gaudirà de totes les presumpcions derivades de la intervenció notarial, que hauran de ser destruïdes en el judici corresponent.

Per contra, el document davant de testimonis és un document privat sotmès a totes les limitacions derivades d'aquesta forma documental. No obstant això i dins d'aquests límits, els testimonis han d'actuar, més que com a testimonis, com a veritables autoritzants (en aquest sentit, han de cerciorar-se de la capacitat, la identificació i el consentiment del declarant).

Les lleis autonòmiques han anat regulant la qüestió amb caràcter general (amb l'excepció de la Llei foral de la Comunitat Autònoma de Navarra 41/2002).¹³ Així, podem distingir:

- a) Sistema formal ampli (notari o testimonis)

— Llei de la Comunitat Autònoma de Cantàbria 7/2002, Llei de la Comunitat Autònoma d'Extremadura 3/2005.

13. La Llei de la Comunitat Autònoma de Navarra assenyala: «2. Cada servicio de salud regulará el procedimiento adecuado para que, llegado el caso, se garantice el cumplimiento de las instrucciones previas de cada persona, que deberán constar siempre por escrito.»

— Llei de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears 1/2006, Llei de la Comunitat Autònoma del País Basc 7/2002, Llei de la Comunitat Autònoma de Castella-la Manxa, que afegeixen la persona encarregada del registre de voluntats anticipades.

— Llei de la Comunitat Autònoma de València 1/2003, que afegeix: «c) O cualquier otro procedimiento que sea establecido legalmente.»

— Llei de la Comunitat Autònoma de Madrid, que afegeix: «b) Ante el personal al Servicio de la Administración, en las condiciones que se determinen mediante Orden del Consejero de Sanidad y Consumo. Desde la Consejería de Sanidad y Consumo, en la forma que reglamentariamente se determine, se garantizarán mecanismos de formalización en todas las áreas sanitarias.» En un sentit semblant, Llei de la Comunitat Autònoma de la Rioja 9/2005.

b) Sistema registral

La Llei de la Comunitat Autònoma d'Andalusia 5/2003 segueix, com hem indicat anteriorment, un procediment estrictament formal i registral.

Artículo 6. Verificación de la capacidad y requisitos formales de la declaración

Por funcionarios dependientes de la Consejería de Salud responsables del Registro, se procederá a la constatación de la personalidad y capacidad del autor, así como a la verificación de los requisitos formales determinantes de la validez de la declaración, previstos en los artículos 4 y 5 de la presente Ley.

Artículo 7. Eficacia de la declaración

La declaración de voluntad vital anticipada, una vez inscrita en el Registro previsto en el artículo 9 de esta Ley, será eficaz, de acuerdo con lo establecido en el ordenamiento jurídico, cuando sobrevengan las situaciones previstas en ella y en tanto se mantengan las mismas. [...]

El registre i els seus funcionaris queden convertits aparentment en els únics autoritzants possibles? Aquesta sembla que és la interpretació que ha consagrat la pràctica. Però res més erroni: no té valor o cap valor el document notarial relatiu a les voluntats anticipades? Es pot negar el judici de capacitat i identificació que realitza el notari, que és, no ho oblidem, un funcionari del Ministeri de Justícia amb competència a tot l'Estat? Es pot afirmar la ineficàcia dels documents noterials o de les declaracions noterials efectuades en nom d'una exigència formal que contraria, segons el meu entendre, els principis que han de regir en aquesta matèria?

8. LA DESIGNACIÓ D'UN REPRESENTANT

8.1. EL NOMENAMENT

La declaració més important dels *living wills*, des de l'estricta punt de vista jurídic, és la relativa al nomenament i la designació d'un «representant». També en el camp dels *last wills* ens trobem amb diversos «representants» del disponent o executors de l'última voluntat (marmessors, comptadors partidors, persones que han de prestar el seu consentiment per a determinats actes, tercers electors o distribuïdors, fiduciaris purs, etc.).

Però, en aquest cas, no es tracta d'executar allò planificat pel disponent que ha traspassat, sinó de prendre decisions que poden portar a la mort d'aquest. D'aquests representants dependrà, dins dels límits permesos per l'ordenament, segurament el moment temporal de la mort del seu «representant». I aquí és on es troba la importància de la seva actuació des del punt de vista jurídic: la mort com a fet jurídic pot comportar conseqüències jurídiques enfront de tercers. Penseu simplement en una ordenació successòria, que pot variar simplement per la premoriència, commoriència o sobrevivència d'una persona.

El dret successori s'ha preocupat d'establir les incapacitats o prohibicions per a ser executor i de regular les causes d'indignitat i remoció dels càrrecs.

La Llei de la Comunitat Autònoma de Catalunya 21/2000 assenjala en el seu article vuitè:

En aquest document, la persona pot també designar un representant, que és l'interlocutor vàlid i necessari amb el metge o l'equip sanitari, perquè la substitueixi en el cas que no pugui expressar la seva voluntat per ella mateixa.

I no es diu res més en el text català. És necessària una labor integradora de la norma que resolgui diverses qüestions que poden plantejar-se: pot no nomenar-se diversos representants? Existeixen causes que impedeixin que determinades persones puguin ser nomenades per a aquests càrrecs? Existeixen causes que impliquin la remoció del càrrec?

Algunes d'aquestes qüestions han estat resoltes expressament per les diferents legislacions autonòmiques. Altres, per contra, s'han limitat a determinar la possibilitat d'un representant (Llei de la Comunitat Autònoma de Cantàbria 7/2002, Llei de la Comunitat Autònoma de València 1/2003, Llei foral de la Comunitat Autònoma de Navarra 41/2002, Llei de la Comunitat Autònoma de Galícia 3/2005, Llei de la Comunitat Autònoma d'Extremadura 3/2005, Llei de la Comunitat Autònoma d'Andalusia 5/2003).

Un tema objecte de debat és el de si el «representant» ha d'acceptar el càrrec en el moment del seu nomenament o si, per contra, com en el cas dels *last wills*, l'acceptació ha de fer-se en el moment en què ha de començar a actuar (és a dir, quan el declarant no té capacitat). Per l'acceptació simultània opten, per exemple, la Llei de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears 1/2006, la Llei de la Comunitat Autònoma de la Rioja 9/2005, la Llei de la Comunitat Autònoma de Castella-la Manxa i la Llei de la Comunitat Autònoma d'Andalusia 5/2003).

8.2. PLURALITAT DE REPRESENTANTS

El declarant pot nomenar un o diversos representants i pot establir també l'existència de substituïts. Es tracta d'una simple aplicació de les disposicions que regeixen amb caràcter general la representació i, de manera més particular, la substitució vulgar del dret successori. Potser el tema més discutible és resoldre si els nomenats simultàniament han d'actuar de manera unànime o amb el sistema de majories (òbviament, en el cas que el declarant no hagi disposat res sobre aquest particular). Podria sostenir-se que, en cas d'urgència, serà vàlida l'actuació d'un sense comptar amb els altres, de manera similar al funcionament dels marmessors, però la matèria objecte de la representació és tan personal i íntima que qualsevol regla que establim estarà sempre subjecta al cas concret.

8.3. INCAPACITATS I/O PROHIBICIONS

Pot ser nomenada qualsevol persona com a representant? En concret, poden ser nomenades algunes de les persones que vetllen per l'autenticitat i la legalitat de la declaració (el notari, un testimoni, l'encarregat del Registre, etcètera)? Poden ser nomenades aquelles persones que quan exerceixin la representació poden entrar en un conflicte d'interessos?

En la Llei de la Comunitat Autònoma del País Basc 7/2002 s'insereix una disposició en la qual es prohibeix expressament que determinades persones puguin ser nomenades administradores.

3. Asimismo podrá designar uno o varios representantes para que sean los interlocutores válidos del médico o del equipo sanitario y facultarles para interpretar sus valores e instrucciones. Cualquier persona mayor de edad y que no haya sido incapacitada legalmente para ello puede ser representante, con la salvedad de las siguientes personas:

- El notario.
- El funcionario o empleado público encargado del Registro Vasco de Voluntades Anticipadas.
- Los testigos ante los que se formalice el documento.
- El personal sanitario que debe aplicar las voluntades anticipadas.
- El personal de las instituciones que financien la atención sanitaria de la persona otorgante.

Convé destacar que la prohibició abasta tant el sanitari que ha d'aplicar les voluntats anticipades com el personal de les institucions que financen l'atenció sanitària de la persona atorgant. En aquest últim cas, es tracta d'evitar el possible conflicte d'interessos d'aquestes persones: la decisió concreta pot significar un estalvi econòmic al centre on es troba el pacient.

Quin és el criteri que ha de seguir-se en el cas de les legislacions, com la catalana, que no consideren causes d'incapacitat o de prohibició? Segons el nostre entendre, aquestes prohibicions responen a dos fonaments: la defensa del principi d'imparcialitat i l'evitació del conflicte d'interessos. Ambdós fonaments han de sostenir tot nomenament amb independència que el text legal ho expressi o no.

8.4. INDIGNITAT O REMOCIÓ

En el dret successori i familiar existeixen supòsits d'exclusió de la intervenció del representant: per exemple, els casos de remoció del tutor o els casos en què una persona designada per a succeir és considerada indigna o incapaç. Què passa en aquests supòsits en el camp dels *living wills*?

Potser un dels temes més delicats és el nomenament del cònjuge o de la parella de fet com a representant i la ruptura de la relació posteriorment a dit nomenament. En el camp del dret successori, els diferents ordenaments estableixen cauteles que impedeixen el nomenament efectuat inicialment; però en l'àrea dels *living wills*, poques legislacions consideren expressament la qüestió.

Una d'aquestes és la Llei de la Comunitat Autònoma del País Basc 7/2002:

El nombramiento de representante que haya recaído en favor del cónyuge o pareja de hecho de la persona otorgante se extingue a partir, bien de la interposición de la demanda de nulidad, separación matrimonial o divorcio, bien de la extinción formalizada de la pareja de hecho o unión libre. Para el mantenimiento de la designación será necesario, en caso de nulidad, separación matrimonial o divorcio, que conste expresamente en la resolución judicial dictada al efecto. En el supuesto de extinción formalizada de la pareja de hecho o unión libre, será necesaria la manifestación expresa en un nuevo documento.

Una altra és la Llei de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears 1/2006:

[...] La representación otorgada a favor del cónyuge o de la pareja estable o de hecho queda sin efecto por la interposición de una demanda de nulidad, de separación matrimonial o de divorcio, o por el cese de la convivencia, a no ser que el declarante manifieste expresamente que la representación continua vigente.

Pot observar-se a simple vista que la legislació dels *living wills* no ha previst, amb l'excepció assenyalada, supòsits que haurien de fer desestimar la representació designada. Si el declarant ha procedit a desheretar en les seves disposicions d'última voluntat el representant, o aquest ha incorregut en algunes de les causes que donen lloc a la remoció dels càrrecs tutelars, hauria de deduir-se que s'ha extingit el mandat. Però en les diferents normes no se'n diu res expressament. De la mateixa manera, si el representat es troba en una situació en la qual la seva decisió pot significar un diferent ordre successori a favor seu, la lògica ens porta també a impedir el joc del mandat. Els mecanismes als quals pot acudir-se, a falta de normes concretes, es basen en el principi de la bona fe i en l'aplicació analògica dels principis informadors de totes les institucions de representació legal (no voluntària) de les persones.

9. MODIFICACIONES. CIRCUMSTÀNCIES SOBREVINGUDES

9.1. INEFICÀCIA PER CIRCUMSTÀNCIES SOBREVINGUDES

En el camp dels *last wills*, els diferents ordenaments jurídics estableixen casos en què circumstàncies sobrevingudes poden donar lloc a la ineficàcia del negoci jurídic: un supòsit típic ha estat l'anomenada *preterició errònia de legitimaris*.

En el camp dels *living wills* és difícil establir quins supòsits posteriors al seu atorgament suposaran la ineficàcia total o parcial de la declaració. Ara bé, en un tema tan important com el que estem tractant, no sembla que hagi de plantejar molts dubtes que per sobre de la protecció de la voluntat d'una persona emesa en uns temps passats han de prevaler altres principis superiors, com la defensa de la vida i la dignitat de les persones. La declaració efectuada podrà ser modificada o suspesa quan, en consideració a les «circumstàncies del cas concret», s'estimi judicialment oportú.

9.2. REVOCACIÓ

Els *last wills* i els *living wills* poden ser revocats en tot moment. Ara bé, els ordenaments jurídics han establert els requisits per a l'eficàcia de l'acte revocatori, que poden ser o no els mateixos que per a l'acte objecte de revocació.

La Llei de la Comunitat Autònoma del País Basc 7/2002 va ser un dels primers textos a enfrontar-se amb aquesta qüestió:

Artículo 4. Modificación, sustitución y revocación

1. El documento de voluntades anticipadas puede ser modificado, sustituido por otro o revocado en cualquier momento por la persona otorgante, siempre que conserve la capacidad de acuerdo con lo establecido en el artículo 2.1 de esta ley y actúe libremente.

2. La modificación, sustitución o revocación se formaliza con arreglo a lo previsto en el artículo 3.2.

En resum, la revocació, modificació o substitució exigeix els mateixos requisits de capacitat i forma que l'acte objecte de revocació. La regla és similar a l'establerta en el camp del dret successori (la revocació d'un testament exigeix un altre testament, encara que no necessàriament del mateix tipus), però aquest rigor formal pot arribar a ser excessiu en el cas dels *living wills*. Penseu simplement en el cas d'una persona que manifesta clarament la seva voluntat revocàtoria de la declaració efectuada però ho fa de manera oral o fora dels procediments establerts legalment: no hem de respectar aquesta voluntat? Com veiem, l'aplicació de normes fonamentades en el camp successori, que té un contingut patrimonial, als *living wills*, que tenen un contingut extrapatrimonial, pot portar-nos a solucions que a simple vista no són justes ni adequades. Potser per a evitar aquestes conseqüències contràries al sentit comú, alguna legislació, com la Llei de la Comunitat Autònoma de Madrid, ha assenyalat a continuació d'una norma similar a l'article 4 basc:

Artículo 7. Modificación, sustitución y revocación de las instrucciones previas [...]

2. En todo caso, mientras la persona otorgante conserve su capacidad, de conformidad con lo previsto en el artículo 4 de la presente Ley y pueda manifestar libremente su voluntad, ésta prevalecerá sobre las instrucciones contenidas en el documento.

I, en un sentit similar, la Llei de la Comunitat Autònoma de la Rioja 9/2005 assenjala:

Artículo 7. Eficacia del documento de instrucciones previas

1. El documento de instrucciones previas surtirá sus efectos cuando el otorgante no pueda manifestar por sí mismo su voluntad. En consecuencia, si el otorgante conservara su capacidad, su voluntad prevalecerá sobre lo expresado en el documento otorgado.

Seguint el dret successori, en alguna legislació, com la Llei de la Comunitat Autònoma d'Andalusia 5/2003, s'ha plantejat la qüestió de si és possible en aquest camp una revocació tàcita o és necessària una revocació expressa. M'explico: en el cas dels testaments, algunes legislacions, com la catalana o el Codi civil, parteixen d'entendre que l'atorgament d'un acte posterior produeix la revocació de l'anterior sempre que no es digui el contrari i sense necessitat d'expressar aquest efecte revocatori. Amb relació als *living wills*, sembla que el criteri hauria de ser el contrari: hem d'analitzar totes les declaracions efectuades per una persona i només en el cas d'incompatibilitat és necessari acudir a la validesa de l'última. No obstant això, no sembla que sigui aquest el criteri que es dedueix de la disposició següent:

Artículo 8. Revocación de la declaración

1. El otorgamiento de una nueva declaración de voluntad vital anticipada revocará las anteriores, salvo que la nueva tenga por objeto la mera modificación de extremos contenidos en las mismas, circunstancia que habrá de manifestarse expresamente.

2. Si una persona ha otorgado una declaración de voluntad vital anticipada y posteriormente emite un consentimiento informado eficaz que contraría, exceptúa o matiza las instrucciones contenidas en aquélla, para la situación presente o el tratamiento en curso, prevalecerá lo manifestado mediante el consentimiento informado para ese proceso sanitario, aunque a lo largo del mismo quede en situación de no poder expresar su voluntad.

Novament, ens trobem amb un rigor formal excessiu: es tracta d'esbrinar la vertadera voluntat d'una persona sobre una qüestió tan essencial per a ella com la seva salut o la seva vida: els documents poden ser diversos, poden haver estat realitzats en diferents comunitats i poden estar inscrits en diferents registres, poden contenir disposicions compatibles i incompatibles. Tots han de ser admesos i només després d'una labor interpretativa poden ser rebutjats en allò que sigui incompatible. Evidentment, la pluralitat de documents ocasionarà una dificultat afegida, però la finalitat última de la labor interpretativa (esbrinar la vertadera voluntat de la persona) ha de prevaler sempre.

10. ELS REGISTRES

En el camp dels *last wills*, el sistema espanyol ha estat pioner en la creació del Registre General d'Actes d'Última Voluntat, dependent del Ministeri de Justícia, que té una naturalesa merament informativa. Convé tenir en compte que a aquest registre no hi accedeix el contingut dels actes d'última voluntat (que es troba sota el secret de protocol en el cas dels documents notariais), sinó una ressenya identificativa d'aquells.

També en el camp dels *living wills* trobem la necessitat de registres que serveixin per a conèixer les declaracions efectuades. La Llei estatal estableix —i estableix— el següent:

5. Con el fin de asegurar la eficacia en todo el territorio nacional de las instrucciones previas manifestadas por los pacientes y formalizadas de acuerdo con lo dispuesto en la legislación de las respectivas Comunidades Autónomas, se creará en el Ministerio de Sanidad y Consumo el Registro nacional de instrucciones previas que se regirá por las normas que reglamentariamente determinen, previo acuerdo del Consejo Interterritorial del Sistema Nacional de Salud.

10.1. ELS REGISTRES AUTONÒMICS

Les diferents legislacions autonòmiques han anat creant els seus respectius registres. A Catalunya, ha establert la regulació reglamentària el Decret 175/2002, de 25 de juny, pel qual es regula el Registre de Voluntats Anticipades. Quant a les altres legislacions, s'han dictat diverses disposicions que retenim a continuació:

a) La Llei de la Comunitat Autònoma de Cantàbria assenyala: «5. Las declaraciones de voluntad expresadas con carácter previo serán vinculantes una vez inscritas en el Registro de voluntades adscrito a la Consejería competente en materia de sanidad, que se regulará reglamentariamente.» Val la pena destacar el caràcter constitutiu que sembla que té en aquesta legislació la inscripció registral.

b) La Llei de la Comunitat Autònoma de València assenyala: «7. La Conselleria de Sanitat crearà un registro centralizado de voluntades anticipadas que desarrollará reglamentariamente.»

c) La Llei de la Comunitat Autònoma de Galícia assenyala: «6. Se creará un Registro Autonómico de Instrucciones Previas, adscrito a la Conselleria de Sanidad, que se regirá por las normas que reglamentariamente se determinen.»

d) La Llei de la Comunitat Autònoma d'Extremadura indica: «Artículo 22. Registro de Expresión Anticipada de Voluntades. Se crea el Registro de Expresión Anticipada de Voluntades de la Consejería de Sanidad y Consumo de la Comunidad Autónoma de Extremadura [...]»

e) La Llei de la Comunitat Autònoma del País Basc assenyala que el registre ha de funcionar amb els principis de confidencialitat i interconnexió amb altres registres, i estableix un catàleg de fets objecte d'inscripció: «Artículo 6. Registro Vasco de Voluntades Anticipadas. 1. Se creará un Registro Vasco de Voluntades Anticipadas adscrito al Departamento de Sanidad del Gobierno Vasco, en el que las personas otorgantes voluntariamente podrán inscribir el otorgamiento, la modificación, la sustitución y la revocación de los documentos de voluntades anticipadas en el ámbito de la sanidad [...]»

f) La Llei de la Comunitat Autònoma d'Andalusia, per la seva banda, posa de manifest la necessitat de consultar el registre per part dels metges i altre personal sanitari abans de practicar qualsevol tipus d'intervenció mèdica i assenyala: «Artículo 9. Registro de Voluntades Vitales Anticipadas de Andalucía. 1. Se crea el Registro de Voluntades Vitales Anticipadas de Andalucía adscrito a la Consejería de Salud, para la custodia, conservación y accesibilidad de las declaraciones de voluntad vital anticipada emitidas en el territorio de la Comunidad Autónoma de Andalucía [...]»

g) La Llei de la Comunitat Autònoma de Madrid regula també un registre i estableix el caràcter dispositiu i els fets susceptibles d'inscripció: «Artículo 12. Registro de instrucciones previas. 1. Se crea el Registro de Instrucciones Previas de la Comunidad de Madrid, bajo la modalidad de inscripción declarativa, que quedará adscrito a la Consejería de Sanidad y Consumo, para la custodia, conservación y accesibilidad de los documentos de instrucciones previas emitidos en el ámbito territorial de la Comunidad de Madrid, donde las personas interesadas podrán inscribir, si es su deseo, el otorgamiento, la modificación, la sustitución y la revocación de las mismas [...]»

h) La Llei de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears insisteix en els principis que abans hem assenyalat (confidencialitat i interconnexió): «Artículo 8. Registro de voluntades anticipadas. 1. Se crea el Registro de voluntades anticipadas, dependiente de la Consejería de Salud y Consumo, que funciona conforme a los principios de confidencialidad y de conexión con el Registro nacional de intenciones previas y con los de donantes de órganos [...]»

i) La Llei de la Comunitat Autònoma de la Rioja es fixa fonamentalment en la possibilitat de cessió de dades a altres registres estatals o autonòmics: «Artículo 10. Registro de Instrucciones Previas. 1. Se creará un Registro de Instrucciones Previas de la Rioja, adscrito a la Consejería competente en materia

de salud, en el que se podrán inscribir los documentos de instrucciones previas que se otorguen en la Comunidad Autónoma de la Rioja, así como las variaciones que se produzcan en los mismos [...].»

j) La Llei de la Comunitat Autònoma de Castella-la Manxa segueix criteris similars als exposats: caràcter declaratiu, respecte al qual deixa expressa constància que les declaracions no inscrites tenen eficàcia, el respecte al principi de confidencialitat i la necessitat de coordinació.

10.2. EL REGISTRE ESTATAL

L'existència d'una pluralitat de registres autonòmics, originats com a conseqüència d'una pluralitat d'ordenaments jurídics que es consideren competents en aquesta matèria, ha «obligat» el legislador estatal a una funció coordinadora. El Reial decret 124/2007, de 2 de febrer (BOE de 15 de febrer de 2007) regula el Registre Nacional d'Instruccions Prèvies i el corresponent fitxer automatitzat de dades de caràcter personal. Aquest decret del Ministeri de Sanitat i Consum estableix:

a) L'adscripció del Registre al Ministeri de Sanitat i Consum i, en concret, a la Direcció General de Cohesió del Sistema Sanitat de Salut i Alta Inspecció.

b) La finalitat del Registre (assegurar l'eficàcia i possibilitar el coneixement de les dades existents en els registres autonòmics [art. 2]).

c) L'objecte d'inscripció, que és tant l'existència com el propi contingut de la declaració efectuada pel particular (art. 2). Es marca una diferència substancial amb el Registre General d'Actes d'Última Voluntat, en el qual s'inscriu l'existència però no el contingut de l'acte, que roman secret.

d) S'imposa un deure de comunicació telemàtica entre l'encarregat del registre autonòmic i el Registre «nacional», en un termini màxim de temps des de la formalització de l'acte objecte d'inscripció (art. 3).

e) El Registre «nacional» ha de «qualificar» les dades aportades pels registres autonòmics, i pot arribar fins i tot a denegar la inscripció (art. 4). L'abast d'aquesta «qualificació» no és clar pel que fa a la norma reglamentària, però sembla que podria abastar aspectes substantius de l'acte i no-omissions de dades (és a dir, per exemple, l'existència d'alguna incompatibilitat en els testimonis).

f) Es regula la legitimació per a l'accés a les dades del Registre (art. 4). Es regula igualment l'accés telemàtic a les dades del Registre per part dels responsables dels registres autonòmics i les persones designades per les comunitats autònomes i pel Ministeri de Sanitat i Consum, feta prèviament la petició del facultatiu (art. 4.3).

g) S'estableixen com a principis bàsics del Registre: la confidencialitat, la integritat i la seguretat de les dades (art. 5).

h) El Registre «nacional» té un abast supletori per a aquelles comunitats autònomes que no tinguin una regulació específica en aquesta matèria (disposició transitòria única).

i) Finalment, es regulen les dades mínimes que han de ser aportades al Registre central, d'acord amb la taula següent:

Comunitat autònoma.

Unitat responsable del registre autonòmic.

Persona autoritzada que comunica la inscripció.

Data i hora.

Dades del document inscrit

Denominació (declaració vital anticipada, document de voluntats anticipades, expressió de la voluntat amb caràcter previ, expressió anticipada de voluntats, document de voluntats vitals anticipades, document d'instruccions prèvies, etc.).

Identificació del declarant

Nom i cognoms.

Sexe.

DNI o passaport.

Número de la targeta sanitària o codi d'identificació personal.

Data de naixement.

Nacionalitat.

Domicili (poble, carrer, número).

Número de telèfon.

Identificació del representant

Nom i cognoms.

DNI o passaport.

Domicili (poble, carrer, número).

Número de telèfon.

Dades de la inscripció

Registre on s'ha realitzat.

Data d'inscripció.

Localització del document.

Modalitat de la declaració

Primer document.

Modificació (alteració parcial del contingut del document ja inscrit sense privació total dels seus efectes).

Substitució (privació d'efectes del document ja inscrit i atorgament d'un de nou en lloc seu).

Revocació (privació total dels efectes del document ja inscrit sense atorgar-ne cap més en lloc seu).

En el cas que ja existeixi una altra declaració, es consignaran també les dades de la inscripció primitiva.

Formalització de la declaració

Davant de notari.

Davant de testimonis.

Davant de l'Administració.

Matèria de la declaració

Cures i tractament.

Destinació del cos de l'atorgant o dels seus òrgans una vegada hagi mort.

Ambdós aspectes.

Còpia del document d'instruccions prèvies inscrit.

El Reial decret considera que aquestes dades són la informació mínima que ha de ser aportada per a la inscripció definitiva en el Registre «nacional». La falta d'alguna dada no impedeix una inscripció provisional, però obliga a la seva correcció en un termini de quinze dies des de la notificació del defecte, fins al punt que si no s'esmena s'impedirà l'accés definitiu al Registre. Evidentment, el rebuig no suposa, ni pot suposar, la ineficàcia de l'acte o de la declaració, sinó la pèrdua dels efectes derivats de la finalitat que pretén la norma legal. També evidentment, aquestes dades no han de constar necessàriament en el document d'instruccions prèvies, sinó que han de ser aportades juntament amb aquest, sens perjudici que sigui molt convenient que dit document contingui *ab initio* tots els requisits considerats «mínims» per la legislació estatal.

11. FINAL

El dret successori, en general, i els *last wills*, en particular, tenen un llarg recorregut històric que ha permès que la doctrina hagi pogut analitzar els nom-

brosos problemes que es presenten. Per contra, els *living wills*, «declaració anticipada sobre les pràctiques mèdiques», o, si es vol, la planificació sobre la malaltia i la mort, són als seus inicis.

Hem tingut ocasió de posar de manifest algun —només algun— dels problemes o de les preguntes que suscita la figura. Sens dubte, som al començament de noves realitats jurídiques que segurament requeriran una anàlisi detallada de la doctrina, que encara no s'ha fet i que aquest article, òbviamment, no pretén.

Número

ESCRITURA DE VOLUNTATS ANTICIPADES (TESTAMENT VITAL I DISPOSICIONS RELATIVES A L'ENTERRAMENT) (1) (2)

Tarragona, _____

Davant meu, _____, notari de l'I·lustre Col·legi de Catalunya, amb residència a _____.

COMPAREIX

El senyor _____, nascut el dia _____, casat en règim català de separació de béns, veí de _____ [adreça]. Té el document nacional d'identitat número _____.

Intervé en els seus propis nom i dret.

L'identifico mitjançant el seu document d'identitat, ja esmentat, que m'exhibeix com a mitjà supletori.

Té, a criteri meu, la capacitat legal necessària per a atorgar la present ESCRITURA DE VOLUNTATS ANTICIPADES (TESTAMENT VITAL I DISPOSICIONS RELATIVES A L'ENTERRAMENT), i a aquest efecte _____

EXPOSA:

I. Que té intenció de sotmetre's a tot el que disposa la Llei 21/2000, de 29 de desembre, sobre els drets d'informació que es refereixen a la salut i l'autonomia del pacient, i la documentació clínica (testament vital), aprovada pel Parlament de Catalunya, i en l'àmbit territorial d'aplicació d'aquesta, de conformitat amb les normes de dret internacional i interregional. (3)

II. Que té també intenció de realitzar disposicions relatives a la seva forma d'enterrament, complementàries del testament atorgat per ell mateix davant meu, en el dia d'avui, amb el número anterior d'ordre a la present, amb la finalitat que puguin ser tingudes en compte en el moment de la seva mort. (4)

III. I, amb ambdues finalitats,

ATORGA I DECLARA

PRIMER. DECLARACIONS DE CONSCIÈNCIA

El senyor _____ declara que sempre ha viscut i vol morir professant la religió catòlica, apostòlica i romana. (5)

SEGON. DECLARACIONS MÈDIQUES (6)

El senyor _____ declara que si, per malaltia,

assolís una situació clínica irrecuperable a criteri del metge o els metges que l'assisteixin, no se'l mantingui viu mitjançant tractaments desproporcionats o extraordinaris, que no se li allargui de manera abusiva i irracional el seu procés de mort i que se li administrin els tractaments adequats per a pal·liar els patiments.

TERCER. NOMENAMENTS DE REPRESENTANTS

El senyor _____ designa la seva muller, la senyora _____, representant i interlocutor vàlid amb el metge o equip sanitari que l'atengui, a l'efecte previst en la Llei catalana.

Designa representants, per al cas que la seva esposa no pugui actuar, els seus dos fills, que hauran d'actuar de manera conjunta, encara que, en cas d'urgència a criteri del personal sanitari, tindrà autorització qualsevol dels dos. La substitució tindrà lloc en els casos en què, per qualsevol causa, el cònjuge no pugui actuar, i sempre en cas d'urgència a criteri del personal sanitari. (7)

Els nomenaments s'entendran revocats en els casos en els quals el representant incorri en causa d'indignitat successòria en relació amb l'atorgant, de conformitat amb les disposicions legals civils establertes en el dret català, tret que hi hagi hagut reconciliació o perdó (actualment,

article 11 de la Llei 40/1991, de 30 de desembre). Igualment s'entendran revocats en els casos en els quals els fills hagin estat desheretats, tret igualment que hi hagi hagut reconciliació o perdó.

El nomenament a favor del cònjuge s'entendrà igualment revocat en els mateixos casos en què s'entenen revocades les disposicions testamentàries a favor dels esposos de conformitat amb les disposicions legals civils establertes en el dret català (actualment, article 132 de la Llei 40/1991, de 30 de desembre). (8)

La representació té per objecte substituir l'atorgant en els consentiments informats previstos en la Llei quan, a causa de la seva malaltia, no pugui expressar la seva voluntat per ell mateix.

QUART. DISPOSICIONS REFERENTS A L'ENTERRAMENT

El senyor_____ expressa la seva voluntat que, un cop produïda la seva mort, sigui incinerat, no se'l vetlli i les seves cendres siguin llençades al mar.

CINQUÈ. DESTINATARI

Sens perjudici de les notificacions obligatòries que ha de realitzar el notari, d'acord amb la Llei catalana 21/2000, de 29 de desembre, l'atorgant, els seus familiars o el re-

presentant designat, han d'entregar una còpia del present document al centre sanitari en què aquell pugui trobar-se internat, per tal d'incorporar-lo a la història clínica del pacient.

Així ho diu el senyor compareixent, a qui faig les reserves i els advertiments legals. A l'efecte previst en el Reial decret 124/2007, de 2 de febrer (BOE de 15 de febrer de 2007), es consignen a continuació les dades d'identificació del declarant i dels representants. (9)

(Cal consignar les dades bàsiques que indica l'annex al decret esmentat) _____

Li llegeixo íntegrament i en veu alta la present escriptura, perquè ho tria, assabentat que pot fer-ho per ell mateix o per la persona que designi. Hi està d'acord i la firma amb mi, el notari.

AUTORITZACIÓ

De tot el que hi ha en el present instrument públic, estès en dos folis de paper amb el timbre de l'Estat d'ús notarial de la sèrie _____, número _____ i el següent en ordre, que signo, rubrico i segello, jo, el notari autoritzant, en dono fe.

Notes

1) El model de document correspon a un cas real autoritzat per l'autor uns quants dies després de l'entrada en vigor de la Llei catalana. Ha estat, no obstant això, adaptat a les noves disposicions legals a l'efecte del present article. No hi ha cap dubte que ens trobem davant d'una escriptura pública, no davant d'una acta notarial de manifestacions (la diferència entre l'un i l'altre instruments, la va posar de manifest l'autor en aquesta mateixa revista —número 1— quan va comentar la primera escriptura de constitució d'una unió estable de parella homosexual).

2) La declaració de voluntats anticipades pot fer-se mitjançant diverses formes documentals (vegeu l'epígraf 7).

3) El tema relatiu a l'àmbit d'aplicació de la normativa i la naturalesa de la connexió es menciona en l'epígraf 3.3.

4) Les declaracions *post mortem* poden ser també efectuades en negocis jurídics d'última voluntat, i de manera especial en les anomenades *memòries testamentàries* (vegeu l'epígraf 5.3). El legislador català concep les memòries com a documents autògrafs del causant, complementaris d'un testament (*per relationem*), però no sembla que hi hagi obstacles perquè puguin ser instrumentades mitjançant documents públics. Una qüestió no resolta per la doctrina ni tampoc per la pràctica és si s'ha d'informar de l'atorgament el Registre General d'Actes d'Última Voluntat.

5) Les declaracions de consciència tenen un valor interpretatiu molt important (vegeu l'epígraf 5.1). En el fons, actuen també com a marc general d'instruccions a les quals han de sotmetre's tant el personal mèdic com els representants designats.

6) L'escriptura notarial és conscientment molt breu quant a les declaracions mèdiques efectuades. Convé advertir que les diferents associacions i entitats relacionades amb la matèria disposen de declaracions molt més àmplies i detallades que poden ser transcrites en els documents de voluntats anticipades o instruccions prèvies.

Els límits d'aquestes declaracions han estat objecte de tractament en l'epígraf número 6.

7) S'estableix un ordre de representants. Ara bé, cal tenir en compte que ens trobem davant d'actuacions mèdiques que poden ser urgents i que poden no admetre cap demora. El tema es tracta en l'epígraf 8.2.

8) És necessari, o si més no convenient, fixar els supòsits en els quals hem d'entendre revocat el nomenament. L'escriptura es remet a les normes sobre la indignitat successòria, el desheretament i la revocació presumpta de disposicions. No obstant això, ens sembla més correcte fer una ressenya i una enumeració de les causes de revocació (poden servir com a marc algunes de les causes d'indignitat o d'inhabilitat per als càrrecs tutelars). La qüestió es tracta en l'epígraf 8.4 i també en l'ordinal 9.2.

9) S'ha de fixar, entre altres dades, el número de telèfon tant del declarant com dels representants.